

HABERLEŞME ÖZGÜRLÜĞÜ

Doç. Dr. Kayıhan İÇEL

Giriş

«Haberleşme Özgürlüğü» deyimi, kitle haberleşmesi araçlarından radyo-televizyon, sinemanın kitle haberleşmesinde önemli bir rol oynamaya başlamasından sonra ve Kitle Haberleşmesi Hukuku'nun ortaya çıkması ile birlikte bu alanda bulunması gereken özgürlüğü ifade etmek amacı ile kullanılan bir deyimdir. Gerçekten, «basın özgürlüğü» sadece basın yolu ile haberleşmeye ilişkin olduğundan, diğer modern kitle haberleşmesi araçlarını da kapsayan böyle bir kavrama olan gereksinme meydandadır (1).

Matbaanın icadından sonra ortaya çıkan basın özgürlüğü kavramına öngelen özgürlük kavramı ise «düşünce ve söz özgürlüğü» olmuştur. Kişilerin düşündüklerini istedikleri biçim, zaman ve yerde açığa vurmaya, tartışmaya ve dilerlerse düşüncelerini açıklamaya serbestisi, yani düşünce ve söz özgürlüğü olmadan basın ve haberleşme özgürlüğünden söz edilemeyeceği içindir ki, bugün de haberleşme özgürlüğünün önkoşulunu düşünce ve söz özgürlüğü oluşturmaktadır (2). Diğer yönden ise, günümüzde düşünce özgürlüğünün fiilî bir değer kazanabilmesi haberleşme özgürlüğü aracılığı ile ola-

(1) Bk.: Tikveş, Ö.: Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Sinema Filmlerinin Sansürü, İstanbul 1968, s. 19-20.

(2) Abadan, N.: Basın ve Haberleşme Hürriyeti (Türkiye'de İnsan Hakları Semineri, 9-11 Aralık 1968, Ankara 1970, s. 89); Dönmezer, Basın Hukuku, İstanbul 1968, s. 15. Düşünce ve Söz özgürlüğü hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Aksoy, M.: Türkiye'de Düşünce Özgürlüğü (Türkiye'de İnsan Hakları Semineri, 9-11 Aralık 1968, Ankara 1970, s. 125 ve son).

bilmekte ve böylece bu iki özgürlük bir bütünün parçaları durumunda bulunmaktadır.

XX. yüzyılın ürünü olan ve kitle haberleşmesi araçlarının tümünü kapsayan haberleşme özgürlüğü (3), ilişkin bulunduğu kitle haberleşmesi araçlarına uygun deyimlerle de anılmaktadır. Gerçekten, doktrinde «*radio özgürlüğü*», «*filim özgürlüğü*» adı verilen özgürlükler (4), basın özgürlüğü ile birlikte haberleşme özgürlüğünün çeşitli kesimlerini ifade etmektedir.

Haberleşme özgürlüğü alanında değinilmesi gereken bir konu da, mektup, telefon ve telgraf gibi araçlarla yapılan haberleşme bakımından sözkonusu olan «*özel haberleşme gizliliği*» nin kitle haberleşmesine ilişkin özgürlükle ilgili bulunmadığıdır. Bu nedenle, aşağıda da göreceğimiz gibi, Anayasamızın 17. maddesinde «*haberleşme hürriyeti*» kenar başlığı ile düzenlenen ve gerçekte «*posta dokunulmazlığı*»nı ifade eden bu kavramın haberleşme özgürlüğü içinde incelenmesi yerinde değildir (5).

Yaptığımız açıklamaların ışığı altında, haberleşme özgürlüğünü, haber, düşünce ve kanıların basın, radyo - televizyon ve sinema gibi kitle haberleşmesi araçları ile serbestçe alınması ve yayılması şeklinde tanımlayabiliriz. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere, haberleşme özgürlüğü, haber, düşünce ve kanıların yayma hakkının yanı sıra, çağdaş insanın sosyal yaşantısının vazgeçilmez bir koşulu olan haber, düşünce ve kanıların okunması, dinlenmesi ve seyredilmesi hakkını da kapsamına almaktadır (6).

Bu incelememizde, Kitle Haberleşmesi Hukuku'nun temel kavramı durumunda bulunan «Haberleşme Özgürlüğü» gerek genel çizgileri ile gerekse Türk Hukuku açısından ele alınmıştır.

(3) Tikveş, 19.

(4) Löffler, M.: Presserecht, Band I, Allgemeines Presserecht, 2. Auflage, München 1969, s. 78.

(5) İlâl, E.: Radyo Hürriyeti, Özerklik ve 1961 Anayasası, İstanbul 1972, s. 35-36; Tanör, B.: Siyasî Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası, İstanbul 1969, s. 24; Taşer, C.: Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği, Ankara, 1969, s. 127.

(6) Abadan, 91.

A. Çeşitli Siyasal Rejimlerde Haberleşme Özgürlüğü.

I. Eski mutlakiyetçi rejimler.

Eski mutlakiyetçi siyasal rejimlerin ortak özelliği, bu rejimlerde dinî ve cismanî liderlerin davranışlarının sözle veya yayın araçları ile eleştirilmesinin bir çeşit küfür, Tanrının iradesine karşı gelme şeklinde kabul edilmesidir. Örneğin, XVI. yüzyılın başlarında Papa VI. Alexandre yayınladığı emirnâme ile kilisenin bütün kitâplar üzerinde sansür yetkisine sahip bulunmasını istemiş ve 1515 yılında Papa X. Leos zamanında, papanın izni olmaksızın yayınlanacak kitâpların alenen yakılacağı ve yazarlarının aforoz edileceği kararlaştırılmıştır. 1559 yılında ise, kilise meclisi yasaklanan eser ve yazarları gösteren Index Librorum Prohibitorum'un çıkarılmasına karar vermiştir (7).

Daha sonraki yıllarda da mutlakiyetçilikle yönetilen devletlerde bu uygulama sürmüş, örneğin Fransa ve İngiltere'de kralî imtiyazla ilk kez ortaya çıkan basın tüm olarak hikmeti devlete bağlanmış ve önleyici sansür ile ayakta kalabilmiştir (8).

II. Liberal rejimler.

Bireyi insanlığın hedefi olarak gören liberalizm akımı, XVII ve XVIII. yüzyıllarda inanç, düşünce ve söz özgürlüğünün devlete öngelen doğal bir özgürlük olduğunu ileri sürerek basına sansür konulmasına karşı çıkmıştır (9). Liberalizm akımının basın ve haberleşme özgürlüğü alanındaki ilk önemli temsilcisi *John Milton* olmuş ve bu şahıs 1644 yılı Kasım ayında yayınladığı ünlü *Areopagitica*'sında her çeşit sansürden uzak basın özgürlüğünü savunmuştur (10). Milton'un bütün çabalarına rağmen kendi döneminde sağ-

(7) Löffler, 36; Dönmezer, Basın Hukuku, 21. Bu konuda ayrıca bk.: Scholler, H.: Person und Öffentlichkeit, München 1967, s. 216. 1948 de resmî baskısı yapılan bu listenin bugün de yürürlükte olduğu söylenmekle beraber (bk.: Löffler, 36), mevcut anayasal özgürlükler karşısında dîni olmaktan öteye bir değeri bulunmadığı muhakkaktır.

(8) Abadan, 91. Ayrıca bk.: Scholler, 218 ve son.

(9) Bk.: Löffler, 40.

(10) Braumueller, G.: Der Weg zur Pressefreiheit, Bonn 1953, s. 12; Bury, J. B.: Fikir ve Söz Hürriyeti, Çev.: Avni Başman, İstanbul 1945, s. 85.

lanamayan sansürsüz basın özgürlüğü 1776 yılında Amerika'da Virginia Bill of Rights'de açıkça belirtilmiş ve her çeşit istibdad rejimine karşı tek güvence olarak nitelendirilmiştir (11). 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 11. maddesinde de, fikir ve düşüncelerin serbestçe yayınlanmasının ve nakledilmesinin insanın en değerli haklarından biri olduğu açıklanmıştır (12). Bu şekilde doğan ve yerleşen liberalist düzende, haberleşme özgürlüğü, kanıların ve fikirlerin bir rekâbet kanununa göre savunulması olarak kabul edilmiş ve bu nedenle, özellikle XIX. yüzyılın sonuna doğru haberleşme özgürlüğünün liberalist anlayışı çok kuvvetli eleştirilere uğramıştır (13).

III. Komünist rejimler.

Marksist - Leninist ideoloji, tüm kamu özgürlüklerini ve bu arada basın ve haberleşme özgürlüğünü kapitalist düzende belirli sınıflara verilen imtiyazlar olarak gördüğü ve gerçek özgürlüğün ancak emekçi sınıfın egemenliğinin sağlanması durumunda gerçekleşeceğini kabul ettiği içindir ki, batı demokrasileri anlamında bir haberleşme özgürlüğüne karşıdır (14). Gerçekten gerek *Marx*'a, gerekse *Lenin*'e göre, toplumun bireyden önce gelmesi ve bireyin bağlı olduğu toplum dışında ayrı bir önemi bulunmaması nedeni ile (15), insanlara kapitalist düzendeki biçimde özgürlüklerin tanınması anlamsızdır ve kitle haberleşmesi araçları komünist parti ile kitleler arasındaki ilişkiyi sağlayan, halkın siyasal eğitimini gerçekleştiren propaganda araçları olarak kullanılmalıdır (16).

Marx ve *Lenin*'in bu görüşlerine uygulamada aynen uyulmuştur. Örneğin, 5 Aralık 1936 tarihli Sovyet Rusya Anayasası'nın 125.

(11) *Abadan*, 92; *Löffler*, 41. Amerika Birleşik Devletlerinde basının ve basın özgürlüğünün tarihsel gelişimi hakkında çok ayrıntılı bilgi için bk.: *Braumueller*, 29 ve son.

(12) *Dönmezer*, Basın Hukuku, 23; *Löffler*, 41.

(13) *Abadan*, 92.

(14) *Abadan*, 93; *Dönmezer*, Basın Hukuku, 51; *Löffler*, 134.

(15) *Löffler*, 134.

(16) *Abadan*, 93. Kitle haberleşmesi araçlarının kitleler üzerindeki etkinliğini gören Lenin, özellikle sinema filmlerinin bu özelliğini dikkate alarak «film, eğer sosyalist kültürün gerçek destekçilerinin eline geçerse kitlelerin eğitiminde en güçlü araçlardandır» demiştir. (*Barnouw*, E.: *Mass Communication*, New York-Toronto, 1956, s. 19.)

maddesinin 1. fıkrasında söz ve basın özgürlüğünden bahsedilmiş olmasına rağmen, bu özgürlüğün sosyalist düzeni desteklemek amacı içinde sözkonusu olabileceği kabul edilmekte ve toplumun bireylere ancak komünist parti aracılığı ile tanıtılabileceği görüşü benimsenmektedir. Bunun sonucu olarak, *Prawda* ve *Iswestija* gibi ulusal basın organlarının yürütecekleri kişisel politika komünist parti merkez komitesince saptanmakta ve sansür de yine parti tarafından konulmaktadır (17).

IV. Faşist ve nasyonal - sosyalist rejimler.

Faşist ve nasyonal-sosyalist rejimlerin ortak özelliği, bu rejimlerde kitle haberleşmesi araçlarının iktidarın emellerine hizmet eden birer araç durumunda bulunmasıdır. Gerçekten, İtalyan Faşizminin kurucusu *Mussolini* gazetecilik konusunda verdiği bir nutukta, basının totaliter rejimin bir ögesi olduğunu, rejimin hizmetinde çalıştığını, bütün İtalyan Basınının faşist rejime zararlı olabilecek her şeyden kaçınması, yararlı olan şeyleri ise yapması gerektiğini açıklamış ve bu esasa dayanılarak 1926 yılında çıkarılan bir kararnâmede gazeteciliğin ancak meslek siciline kaydedilmiş kimseler tarafından yapılabileceği öngörülerek, iktidarın basın üzerinde mutlak egemenliği sağlanmıştır (18).

Almanya'da *Hitler* de basın alanında aynı yolu izleyerek, 28 Şubat 1933 tarihinde yayınladığı «*Halkın ve Devletin Korunmasına Dair Kararnâme*» ile Weimar Anayasası'nın 118. maddesinde yer alan söz ve basın özgürlüğüne ilişkin hükmü yürürlükten kaldırmıştır. İlk olarak sosyal - demokratlara ve komünistlere ait basını etkisiz duruma sokmak için çeşitli zorlayıcı tedbirlere başvuran *Hitler*, 4 Ekim 1933 tarihinde çıkardığı *Yazı İşleri Müdürleri Kanunu (Schriftleitergesetz)*'nda basının nasyonal - sosyalist rejime uygun kamusal görevlerini belirttikten sonra, yazı işleri müdürlerinin gazetelerde yayınlanacak yazı, haber ve resimlerle devletin çıkarlarını korumaya ve nasyonal-sosyalist rejime destek olmaya özen göstermelerini emretmiştir (19).

(17) Löffler, 134.

(18) Dönmezer, Basın Hukuku, 47-48.

(19) Löffler, 51; Scheer, B.: Deutsches Presserecht, Hamburg 1966, s. 26.

Sonuç olarak, gerek İtalyan Faşizminde gerekse Alman Nasyonal-Sosyalist rejiminde, basın ve diğer kitle haberleşmesi araçlarının siyasal düzenin korunması amacını gerçekleştirmeye yarayan öğeler niteliğini gösterdiği ve bu ortam içinde haberleşme özgürlüğünün kesinlikle yok edildiği, söylenebilir.

Totaliter rejimlerin bir başka örneğini veren Franko İspanyası'nda da kitle haberleşmesi araçlarının tümü hükûmetin elinde toplanarak, haberleşme özgürlüğü reddedilmiştir. Bunu gerçekleştirmek için, 22 Nisan 1938 tarihli Basın Kanunu'na, İspanyol Basınının siyasal birliği ve halkın eğitimini sağlamak için devletin elinde bir araç olduğu esası konulmuş ve kanununun 1. maddesinde dönemsel yayınlara ilişkin ulusal kurumların kurulması ve kontrolü hakkı devlete verilmiştir. Bu kanunu 28 yıl sonra yürürlükten kaldıran 15 Mart 1966 tarihli yeni Basın Kanunu ön sansürü kabul etmemek suretile, haberleşme özgürlüğü alanında önemli bir ilerleşme göstermişse de, Nisan 1967 de kanunda yapılan değişiklik ile tüm basın suçlarının, özellikle rejime karşı propaganda suçlarının cezaları çok şiddetlendirilmiş ve böylece haberleşme özgürlüğü alanındaki olumlu gelişme ancak bir yıl sürmüştür (20).

V. Çağdaş demokratik rejimler.

Çağdaş batı demokrasilerinde basın ve haberleşme özgürlüğü liberal görüşten önemli biçimde ayrılmıştır (21). Şöyle ki; günümüzde, basın ve haberleşme özgürlüğü, devletin bu özgürlüğün gelişmesine sadece izin vermesi, yani tarafsız bir tutum takınması şeklinde anlaşılacakta, bu alanda devlet tarafından bazı aktif tedbirlerin alınması zorunluluğunun bulunduğu kabul edilmektedir. Böylece, kolektif bir özgürlük, sosyal bir hak olarak ortaya çıkan yeni basın özgürlüğü görünüşü içinde, basın bir hak olarak iktidarlardan, kendisine kâğıt, makine, mürekkep, çeşitli teknik araçlar sağlayabilmesi için yardımda bulunulmasını, telefon, posta gibi kamu hizmetlerinden yararlanma olanağının verilmesini, vergi

(20) Löffler, 133.

(21) Abadan, 94.

muafiyetlerinin tanınmasını, yazar ve muhabirleri için bazı kolaylıklar gösterilmesini isteyebilmektedir (22).

Modern haberleşme özgürlüğü görüşü gereğince, devlete yüklenen bu görevler, gazetecilik mesleğindeki kişilerin yararına olduğu gibi, düşünce, kanı ve haberleri değişik kalem ve ağızlarından serbestçe izleyebilme olanağını aktif biçimde sağlaması bakımından kitlelerin de yararınadır. Gerçekten, hükümetlerin haberleşme özgürlüğünün fiilen gerçekleşebilmesi için gerekli tedbirleri almaması halinde, özel mülkiyete konu teşkil eden kitle haberleşmesi araçlarının belirli sermaye çevrelerinin tekeline girmesi tehlikesi ile karşılaşılabilir ve böylece halkın haber, düşünce ve kanılarına istediği kaynaklardan öğrenebilme özgürlüğü kısıtlanmış olacaktır. Bu yönden, günümüzde sadece basın özgürlüğünün değil, fakat çağdaş insanın sosyal yaşantısının vazgeçilmez bir koşulu olan haber, düşünce ve kanıların serbestçe izlenebilmesi hakkını da kapsayan haberleşme özgürlüğünün dahi kolektif bir özgürlük, sosyal bir hak aşamasına vardığını söylemek gerekir.

B. Uluslararası belgelerde ve anayasalarda haberleşme özgürlüğü.

I. Uluslararası belgelerde haberleşme özgürlüğü.

Kitle haberleşmesi XX. yüzyılda ulusal sınırları aşarak uluslararası alanda da büyük bir önem göstermeye başladığı içindir ki, çeşitli uluslararası kuruluşlar basın ve haberleşme özgürlüğü konusuna eğilmek zorunluluğunu duymuşlardır. Gerçekten, insanların tüm Dünyanın sorunları ile gün geçtikçe daha çok ilgilenmeye başlaması ve böylece kitle haberleşmesinin uluslararası nitelik kazanmaya yönelmesi, basın ve haberleşme özgürlüğünün sadece iç hukuk hükümleri ile güvenceye alınmasının yetersizliğini ortaya koymuş, bu alanda uluslararası güvence gereksinmesini doğurmuştur (23).

(22) Dönmezer, Basın Hukuku, 56-57; Gölcüklü, Haberleşme Hukuku, Ankara 1970, s. 26.

(23) Dönmezer, Basın Hukuku, 97; Löffler, 11.

Uluslararası kitle haberleşmesine ilişkin ilk toplantı, 1926 ve 1927 yıllarında Milletler Cemiyeti tarafından Cenevre'de düzenlenen Basın Kongresi olmuş, fakat uluslararası telekomünikasyon, yalan ve yanlış haberlerin önlenmesi gibi kitle haberleşmesine ait bazı sorunların ele alındığı bu kongrede haberleşme özgürlüğünün uluslararası değeri üzerinde durulmamıştır (24).

Haberleşme özgürlüğüne uluslararası nitelik kazandırmak ve kitle haberleşmesi hukukunun ortak ilelerini saptamak için, Birleşmiş Milletlerin 1948 yılında Cenevre'de toplanan Haberleşme Özgürlüğü Konferansında kabul edilen metin, kişinin hükümetlerin müdahalesi olmadan düşüncelerini açıklamak özgürlüğüne sahip bulunduğunu, bu özgürlüğün ülke sınırlarına bağlı olmaksızın sözlü, yazılı, basılı biçimde veya resimle yahut kanunen kabul edilmiş göze veya kulağa seslenen araçlarla haber ve fikirleri araştırmak, almak ve ulaştırmak serbestisini kapsadığını belirtmiş ve metnin (A) ekinde de «haber ve düşünceleri düzenli bir biçimde toplayan kamusal veya özel mülkiyetteki tüm radyo, basın ve sinema teşebbüslerinin» bu metnin kapsamına girdiği açıklanmıştır (25). Yine aynı yıl içinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin (26) 19. maddesinde, «Her ferdin fikir ve ifade hürriyetine hakkı vardır. Bu hak, fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzuubahis olmaksızın malûmat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek ve yaymak hakkını gerektirir.» hükmü yer almıştır. Bu maddedeki «her vasıta» deyiminin kitle haberleşmesi araçlarını da kapsadığı ve böylece bildirinin düşünce ve söz özgürlüğünün yanı sıra haberleşme özgürlüğüne de ilişkin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 3. Komisyonunun, «Haberleşme ulaşım ve bunların bir ülkeden diğerine nakli hakkındaki sözleşme» ile «Milletlerarası meselelerde bir düzeltme hakkının tesisi konusundaki sözleşme»'yi birleştirmeye karar vermesinden sonra 13 Mayıs 1949 tarihinde toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu yeni sözleşmeyi kabul etmiştir. Bu sözleşmenin birinci bölümünde uluslararası alanda haberlerin aranması ve ulaştırılması için sözleşmeye taraf olan devletlerin ülkelerine giriş ve ülkelerinde seyahat, haberleri muhabir ve ajanslara ulaştırma konusunda sağlanan-

(24) Gölcüklü, Haberleşme Hukuku, 43.

(25) Terron, F.: L'Information, Paris 1968, s. 8-9.

(26) Bk.: RG. 27 Mayıs 1949, No.: 7217.

çak kolaylıklardan sözedilmekte, ikinci bölümde ise uluslararası düzeltme hakkı düzenlenmektedir (27).

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyinin haberleşme özgürlüğünü insanın temel hakları arasına sokmayı amaçlıyan Haberleşme Özgürlüğü Bildirisi tasarısında da, her hükümetin haberleşmenin serbestçe oluşumunu sağlayacak bir politika yürütmesi öngörülmektedir (28).

Haberleşme özgürlüğü konusunda yapılan uluslararası çalışmalardan Avrupa çapında olanlar çok daha olumlu yönde gelişmiş (29) ve 1950 yılında Avrupa Konseyi İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesinin meydana getirilmesini sonuçlamıştır. Türkiye tarafından 10 Mart 1954 tarih ve 6366 sayılı kanunla (30) onaylanmış olan bu sözleşmenin 10. maddesi şu şekildedir: «1) Her fert ifade ve izhar hakkına maliktir. Bu hak içtihat hürriyetini ve resmî makamların müdahalesi ve memleket sınırları mevzuubahis olmaksızın, haber veya fikir almak veya vermek serbestisini ihtiva eder. Bu madde, devletlerin radyo, sinema veya televizyon işletmelerini bir müsaade rejimine tâbi kılmalarına mani değildir. 2) Kullanılması vazife ve mes'uliyeti tazammun eden bu hürriyetler, demokratik bir toplulukta, zaruri tedbirler mahiyetinde olarak, millî güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya âmme emniyetinin, nizami muhafazanın, suçun önlenmesinin, sağlığın veya âhlâkın, başkalarının şöhret veya haklarının korunması, gizli haberlerin ifşasına mani olunması veya adâlet kuvvetinin üstünlüğünün ve tarafsızlığının sağlanması için ancak ve kanunla, muayyen merasime, şartlara, tahditlere veba müeyyidelere tâbi tutulabilir.» Görüleceği üzere, sözleşme, bir yandan haberleşme özgürlüğünün uluslararası değerini kabul ederken, diğer yandan haberlerin verilmesi, düşünce ve kanıların açıklanması serbestisi ile birlikte bunların alınma-

(27) Dönmezer, Basın Hukuku, 101-102; Gölcüklü, Haberleşme Hukuku, 45-46.

(28) İlâl, 14-15.

(29) İkinci Dünya Savaşından sonra, kitleli haberleşme özgürlüğünü uluslararası alanda güvenceye kavuşturabilmek amacı ile yapılan çalışmaların büyük bir kısmını Birleşmiş Milletler ve UNESCO yürütmüştür. 1948 yılından başlayan bu çabaların tüm ayrıntıları «Birleşmiş Milletler Yıllığı - Year-book of the United Nations»nda bulunmaktadır.

(30) RG. 19 Mart 1954, No. 8 662.

sı ve öğrenilmesi serbestisinden de sözederek bu özgürlüğün kapsamını da belirtmiş olmaktadır.

II. Anayasalarda haberleşme özgürlüğü.

Çeşitli devletlerin anayasaları incelendiğinde, bunların uluslararası belgelerden farklı olarak haberleşme özgürlüğü hakkında bir tanım vermedikleri görülür. Hattâ anayasaların çoğunda sadece basına ilişkin hükümler bulunmakta, buna karşılık radyo-televizyon ve sinemadan hiç sözedilmemektedir. Anayasaların bazılarının yapıldığı tarihlerde kitle haberleşmesi araçlarının henüz etkin biçimde toplum yaşantısına girmemesi yüzünden durumun böyle olduğu düşünülebilirse de, daha sonraki yıllarda anayasalarda bu alandaki gelişmelere uygun değişikliklerin yapılmaması dikkati çeken yöndür. Gerçek şudur ki, devletler genellikle basın dışı kitle haberleşmesi araçları alanında bulunması gereken özgürlük bakımından basın özgürlüğü kadar cömert davranmamaktadırlar.

Basın özgürlüğü ile birlikte radyo ve film yoluyla haber verme özgürlüğü «*temel hak*» olarak ilk kez 1949 tarihli Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasasında kabul edilmiştir. Gerçekten, bu anayasanın 5. maddesinin 1. fıkrası «Herkes, fikrini, söz, yazı ve resimle açıklayıp yazmak, herkese açık olan kaynaklardan hiç bir engellemeden bilgi edinmek hakkına sahiptir» şeklinde düşünce, söz ve haberleşme özgürlüğünü açık biçimde belirttikten sonra, «Basın özgürlüğü ile radyo ve film yoluyla haber vermek özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Sansür konulamaz» hükmünü koymuştur. Alman yazarlarından bazıları (31) bu hükmün kesin anlamda «*radyo özgürlüğü*»nü kapsadığını belirtirlerken, diğer bazı yazarlar (32), burada sadece «*haber verme - Berichterstattung*» özgürlüğünden söz edildiğini ileri sürerek, basın özgürlüğü ile eşdeğerde bulunan ve çeşitli özgürlüklerden oluşan «*radyo özgürlüğü - Rundfunkfreiheit*» deyimini kullanmaktan kaçınmaktadırlar. Durum ne

(31) Reissner, H.: Das Grundrecht der Meinungsfreiheit auf dem Gebiete des Rundfunks und Fernsehens in der Bundesrepublik Deutschland, Diss Würzburg, 1962-63, s. 19.

(32) Spanner, H. Art. 5 GG. und die Ordnung des Rundfunks in materiellrechtlicher Hinsicht, Rechtsgutachten (Der Fernsehstreit, Karlsruhe 1964, Bd. 1, s. 363).

şekilde olursa olsun, Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasasının basın özgürlüğünü tanımakla yetinmeyip, radyo (33) ve filminden de söz ederek haberleşme özgürlüğünü kapsamlı biçimde anayasal bir kavram haline sokan ve sansürü tüm kitle haberleşmesi araçları yönünden yasaklayan başlıca anayasa olduğu bir gerçektir.

C. Türkiye'de Haberleşme Özgürlüğü.

I. Tarihsel gelişim (34).

1 — 1924 yılına kadarki dönem.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde basına ilişkin ilk metin *Matbuat Nizamnâmesi* olmuştur. 1864-1909 yılları arasında yürürlükte kalan bu nizamnâme, dönemsel yayınların yayımını hükûmetin iznine bağlamış, verilen iznin her zaman geri alınabileceğini öngörmüş ve hükûmdar ve ailesini, nazırlarını tahkir, dost devletlere ve bunların temsilcilerine karşı yayın gibi bazı suçları işleyen gazetelerin idarî takdir yolu ile kapatılmasını kabul etmişti. Yine bu devrede «heyet'i vükelâ»nın verdiği çeşitli kararlar ile basın özgürlüğünü yok edici uygulamaya gidilmiş ve özellikle gazetelere sansür konulması olağan bir yol olmuştur.

1876 yılında Birinci Meşrutiyet ilân edilince Kanunu Esasının 12. maddesine «Matbuat kanun dairesinde serbesttir» hükmü konulmuş ve bu hükme dayanılarak 1877'de Matbuat Kanunu hazırlanmışsa da, Abdülhamit bunu yürürlüğe koymamıştır. Abdülhamit

(33) **Rundfunk** yani radyo'nun televizyonu da kapsayan bir kavram olduğu kabul edildiği içindir ki (bk.: **Wufka, E.**: Die verfassungsrechtlich-dogmatischen Grundlagen der Rundfunkfreiheit, Frankfurt am Main - Eerlin, 1971, s. 31), Federal Almanya Anayasasının 5. maddesindeki radyo kelimesinin «radyo ve televizyon» olarak anlaşılması gerekir.

(34) Türkiye'de kitlesel haberleşme özgürlüğünün tarihsel gelişimi hakkında şu eserlerden yararlanılmıştır: **İskit, S.**: Türkiye'de Matbuat Rejimleri, İstanbul 1939; **Ertuğ, H. R.**: Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi, 2. Bası, İstanbul 1960; **Benzer, M. F.**: Radyomuz 15 yaşında (Radyo Dergisi 15 Aralık 1941, c. 1, sy. 1, s. 4); **Ertuğ, H. R.**: Radyo İşletmeciliği, İstanbul 1965; **Taşer, C.**: Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği, Ankara 1969; **Aksoy, M.**: Partizan Radyo ve DP., Ankara 1960; **Ozön, N.**: Türk Sinema Tarihi, İstanbul 1962.

devrinde basın üzerindeki otoriter rejim bütün şiddeti ile uygulanmış ve özellikle mizah yayını kesinlikle yasaklanmıştır.

1908 yılında Kanunu Esasî tekrar yürürlüğe konulurken, 12. maddeye «Hiç bir veçhile kablettabî teftiş ve muayeneye tâbi tutulamaz» hükmü eklenmiş ve bir yıl sonra da 1909 tarihli Matbuat Kanunu çıkarılmıştır. Basın özgürlüğü alanında önemli bir aşama teşkil eden bu kanun, dönemsel yayınlarda «önceden izin alma» sistemi yerine «beyannâme verme» sistemini getirmiş ve böylece bir gazetenin çıkarılması için ihbar yeterli sayılmıştır. Ancak bu kanun da orjinal şekli ile kısa süre yürürlükte kalabilmiş ve 1913 yılında değiştirilerek gazete çıkarılması «para depo etme» şartına bağlandığı gibi, devletin güvenliğine ilişkin nedenlerle hükûmetin gazeteleri kapatabilme olanağı da sağlanmıştır. Bir yıl sonra kanun yeni bir değişikliğe uğratılarak sansür yeniden işletilmeye başlamış ve ister barış ister savaş zamanında olsun askerî konularda ve devletin savunmasını ilgilendiren hususlarda haber yayınlanması sansüre bağlanmıştır. 1919 yılında ilân edilen ve 1923 yılına kadar süren sıkıyönetim devresinde ise sansür her türlü yayınları kapsayacak şekilde uygulanmıştır.

2 — 1924 - 1950 yılları arasındaki dönem.

a) Basın.

20 Nisan 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 77. maddesi Kanunu Esasî'nin 12. maddesindeki hükmü «Matbuat kanun dairesinde serbesttir ve neşir edilmeden evvel teftiş ve muayeneye tâbi değildir.» şeklinde tekrarlamıştır. Teşkilâtı Esasiye Kanununun sınırlı güvence sağlayan bu hükmüne rağmen, 4 Mart 1925 tarihinde çıkarılan *Takrirî Sükûn Kanunu*'nun 1. maddesi, «irticaa, isyana ve memleketin nizami içtimaîsini ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve tahrikât ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı hükümet, Reiscumhurun tasdiki ile re'sen ve idareten men'e mezundur» hükmü ile, basın özgürlüğünü çok esaslı biçimde kısıtladığı gibi, bu çeşit yayınlarda bulunanların İstiklâl Mahkemesi adı verilen özel yargı organlarında yargılanacağını da öngörmüştür.

Bu dönemde basın ve basımevleri ile ilgili hükümleri kapsayan kanun 25 Temmuz 1931 tarihli *Matbuat Kanunu* olmuştur. Bu kanun-

nun orjinal şeklinde gazete çıkarmak için mahallî en büyük mülkiye memuruna kanunun gösterdiği bilgileri içeren bir beyannâme verilmesi yeterli iken, 1938 de yapılan değişiklik ile siyasal nitelikte gazete ve dergi çıkaracak olanlar yönünden para depo etme koşulu konulduğu gibi, tüm dönemsel yayınlar için beyannâme sistemi yerine ruhsatnâme alma sistemi getirilmiştir. Bundan başka, aynı değişiklikten sonra kanun gazete çıkaracakların en azından liseyi bitirmiş olmalarını gerekli görmüştür.

1931 Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi basın özgürlüğünü yok eden şu hükme yer vermiş idi: «Memleketin umumî siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18. madde hükmü tatbik edilir. — Bu suretle kapatılan bir gazetenin mes'ulleri tâtil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramazlar.». Görüleceği üzere istenildiği biçimde yorumlanmaya yatkın olan «memleketin umumî siyaseti» kavramı ile hükûmete gazeteleri kapatma yetkisini veren bir hüküm karşısında basın özgürlüğünden söz etmek olanaksızdır. Böylece Türk basınına ancak totaliter rejimlerde görülen biçimde bir düzene bağlayan bu kanun 1946 da yeniden değiştirilerek ilk şekline dönmüş ve 1950 yılında iktidarın el değiştirmesi üzerine yerini 15.7.1950 tarih ve 5680 sayılı kanuna bırakmıştır.

b) Radyo.

Türkiye'de radyo yayınlarının ilk kez bu dönemde gerçekleştirildiğini ve bu çeşit kitle haberleşmesinin hukuk rejiminin de yine bu dönemde düzenlendiğini görmekteyiz. Gerçekten, telsiz telefonla haberleşmeyi düzenleyen ilk metin, bu tip haberleşme yetkisini PTT. idaresine veren 21 Şubat 1924 tarihli ve 406 sayılı *Telgraf ve Telefon Kanunu* olmuştur. Bu kanunun belirli koşullar altında özel teşebbüsü tekelden istisnâ eden 2. ve 3. maddelerinden yararlanan İş Bankası, Anadolu Ajansı ve bazı özel teşebbüs sahipleri «*Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi*» adı altında bir şirket kurarak Türkiyede radyo işletmeciliğine talip olmuşlar ve bu isteği kabul eden İçişleri Bakanlığı ile şirket arasında 10 yıl süreli bir sözleşme imzalanmıştır. Sözleşmeye göre, bütün yayınlarını PTT. idaresi adına yapacak olan bu şirket, Türkiye sınırları içinde kamu yararına uygun, siyasal, ekonomik, sosyal, bilimsel nutuk, konferans ve konserler ile hava durumu ve diğer olayları yayınlamak

amacını güdecek idi. Fakat, sermaye yetersizliği, alıcıların pahalılığı, ithâl güçlükleri, ruhsatsız alıcıların denetlenmesinin zorluğu gibi nedenlerle bu 10 yıllık deneme başarısızlıkla sonuçlanmış ve 1933 yılından itibaren başlayan devletçilik akımının da etkisi ile şirketin sözleşmesi yenilenmeyerek, 1936 yılında radyo yayınları yapma görevi tek başına PTT. Genel Müdürlüğüne verilmiştir. 1938 de hükümetçe yaptırılan 120 kw. lık yeni tesislerde PTT. Genel Müdürlüğüne bağlı Ankara Radyosu Müdürlüğü tarafından radyo yayınları başlatılmış ve böylece sözü geçen şirketin İstanbul ve Ankara'daki telsiz istasyonu yayınları durdurulmuştur.

1938 yılında fiilen gerçekleştirilen radyo ile kitle haberleşmesinde devlet tekeli 9 Haziran 1937 tarih ve 3222 sayılı Telsiz Kanunu'nun şu hükmüne dayanıyordu: «Elektromanyetik dalgalar vasıtasıyla her nevi resim, işaret ve sesleri vermeye ve almaya yarayan bilumum telsiz tesisatı ve işletilmesi hükümetin inhisarı altındadır» (1. m.). Yine bu kanunun 5. maddesi, «Karada umumiyetle verici telsiz tesisatı vücûda getirilmek için hususî şahıslara ve müesseselere ruhsat verilmez.» hükmü ile, radyonun kesinlikle devletin ve siyasal iktidarın elinde kalmasını sağlamıştır.

Radyo ile kitle haberleşmesinde devlet tekeli 1940 yılına kadar PTT. tarafından yürütülmüştür. 22 Mayıs 1940 tarih ve 3837 sayılı kanunla Başbakanlığa bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü'nün kurulmasından sonra ise, radyo hizmetini yürütme görevi bu kuruluşa geçmiştir. Bu kanunun 4. maddesi Umum Müdürlüğün bu alandaki görevini şöyle belirtilmiştir: «Radyodiffüzyon (radyo-yayın) postaları vasıtasıyla halkımızın siyasî, içtimaî, iktisadî, harsî ve bedii ihtiyaçlarını tatmin edecek programların ihzarını ve tatbikini temin eylemek.»

31 Temmuz 1943 tarih ve 4475 sayılı kanunla Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü bünyesinde «Fen Hey'eti Reisliği» ve «Radyo Dairesi» isimli iki yeni daire kurularak, bunlardan ilkinde radyo hizmetinin teknik yönüyle ilgilenme, ikincisine ise radyo istasyonlarının yönetimi, radyolar arasında yayın ahengini sağlamak görevi verilmiştir. Kanunun 20. maddesi de, radyolarla yapılacak her türlü söz yayınlarının incelenip, programlara alınıp alınmamasının Umum Müdürlükçe kararlaştırılacağını öngörerek, «radyo yayınlarında sansür» kurumunu getirmiştir.

28. Mayıs 1949 tarih ve 5392 sayılı *Basın, Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu*, radyo müdürlüklerini bazı yetkilerle donatıp kısmen bağımsızlıklarını sağlayarak merkezin denetim yetkisini azaltmış ve yayın esasları ve programları hakkında görüşü alınmak üzere, Üniversite Öğretim Üyeleri ve Basın Derneği gibi bazı kuruluşların temsilcilerinin katılması ile oluşan 16 üyeli «Radyo Yayınları Danışma Kurulu»'nu kurmuştur. Diğer yandan aynı kanun ile Fen Hey'eti Reisliği kaldırılmış ve tüm radyo hizmetleri genel müdürlüğün Radyo Dairesine bağlanmıştır. 1946 yılında başlayan çok partili demokratik düzenin özüne uygun biçimde radyonun tarafsızlığını sağlamaya yönelik bu hükümlerin radyoda söz özgürlüğünü tam anlamı ile gerçekleştirmeye yetersiz olduğu açıktır. Ancak, 5392 sayılı kanun hükümlerinin radyonun tarafsızlığı için iyi niyetle atılan olumlu bir adım olduğu inkâr edilemez.

1950 genel seçimleri yapılmadan önce, iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin radyoda söz özgürlüğü alanında attığı diğer bir olumlu adım da, muhalefet partilerine radyodan yararlanma olanağını tanıyan hükümleri 5545 sayılı Seçim Kanununa koymasındır. Gerçekten bu kanun, en az beş seçim çevresinde aday gösteren siyasal partilere günde 10 dakika, yirmiden fazla seçim çevresinde aday gösterenlere ise günde 10'ar dakikadan iki kez konuşma hakkını vermiştir. Yine bu kanun 5392 sayılı kanundaki, savcılığın radyo yayınları üzerinde sahip bulunduğu denetim yetkisini de kaldırmıştır.

c) Sinema.

Ülkemizde sinema filimlerine ilişkin ilk pozitif hukuk kaynaklarına da bu dönemde raslanmaktadır. Bu kaynaklar incelendiğinde, haberleşme özgürlüğünün bir parçası olan «film özgürlüğü»nün bulunmadığı görülür. Gerçekten, 1932 yılına kadarki dönem içinde valiliklerin elinde bulunan filimlerin sansürü yetkisi, 9. Haziran 1932 tarihli *Sinema Filimlerinin Kontrolüne ait Talimatnâme* ile merkezîleştirilmiş ve yine bu yönetmeliğe 26 Aralık 1933 tarihinde eklenen yeni hükümler yerli film senaryolarının sansürünü öngörmüştür.

Sinema Filimlerinin Kontrolüne ait Talimatnâme'ye dayanılarak İstanbul'da kurulan sansür komisyonuna İçişleri ve Millî Savunma Bakanlıklarının ve Genel Kurmay Başkanlığının birer tem-

silcisinden başka, İl Polis Müdürü ve Emniyet Müfettişi de katılmakta idi. Yurt içinde yapılan ve yurt dışından getirilen filimlerin halka gösterilmesinden önce kontrolü ile görevli bu komisyon, ayrıca yerli filim senaryolarını da kontrol edebiliyordu.

Sözü geçen komisyonun sakıncalı gördüğü bir yerli filim senaryosunun filme alınması olanaksız olduğu gibi, filim kontrollerinde de komisyonun öngördüğü değişiklikler, filimden bazı kısımların çıkarılması ya da filmin adının değiştirilmesi suretiyle yapılmakta idi. Ancak, yönetmelik yine İçişleri ve Milli Savunma Bakanlıklarının birer temsilcileri ile Genel Kurmay Başkanlığının bir temsilcisinden oluşarak Ankara'da kurulan üst sansür komisyonuna filim sahibinin itiraz edebileceğini kabul etmiş ve böylece filmin bir kez daha incelenmesi olanağını sağlamış idi. Diğer yandan, itirazda bulunulmamış olsa da, İstanbul Komisyonu kararlarının oybirliği ile alınmaması halinde veya ilgili bakanlıkların istekleri üzerine, gösterilmesine karar verilmiş filimlerin Ankara komisyonunca yeniden kontrolü zorunluluğu vardı. Filim sahibinin itirazı üzerine ya da diğer nedenlerle filimi yeniden kontrol eden üst sansür komisyonunun kararları kesindi.

Sansür Komisyonları tarafından incelenecek hususları da gösteren yönetmelik, din propagandası niteliğinde olan, askerlik şerefini ihlâl eden, sosyal terbiyeye, âdaba aykırı, genel güvenliğe zararlı bulunan veya «memleketimizin aleyhine tertip edilmiş müfteriyatı havi olan» senaryoların filme çekilmesini yasakladığı gibi, yine bu nitelikteki yerli ve yabancı filimlerin halka gösterilmesine izin verilmeyeceği hükmünü koymuştur.

Açıkladığımız sansür işleminden sonra, İstanbul ve Ankara Polis Müdürlüklerinden alınacak izin belgesi ile filimlerin halka gösterilmesi olanağı elde edilebiliyordu.

Sinema Filimlerinin Kontrolüne ait Talimatnâme, 4 Temmuz 1934 tarih ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu'nun 6. maddesindeki hükme dayanılarak çıkarılan ve 31 Temmuz 1939 tarihinde yürürlüğe giren *Filimlerin ve Filim Senaryolarının Kontrolüne dair Nizamnâme*'ye kadar uygulanmıştır. Bu tüzüğün çıkarılmasında, İkinci Dünya Savaşının başlamış olması, yeni çevrilen yerli filimlerden bazılarında «açık» ve Türk Tarihini «tezyif edici» nitelikte sahnelerin bulunduğu şeklinde bir takım söylentilerin ortaya çıkması gibi nesnelere etkili olmuşsa da, yeni rejim kaldırılan

yönetmeliğin kurduğu sansür rejiminin esaslarında önemli sayılabilecek bir değişiklik getirmemiştir. Bunun gibi, tüzükte incelemekte olduğumuz dönemin sonlarına doğru 15 Ocak 1948 tarihinde yapılan değişikliklere de sinema filimlerinin sansürü rejiminin genel ilkelerine dokunmamıştır.

3. 1950-1960 yılları arasındaki dönem.

a) Basın.

Yeni iktidarla birlikte gelen 5680 sayılı Basın Kanunu liberalist görüşün basın özgürlüğü alanındaki genel ilkelerine geniş ölçüde yer veren özgürlükçü bir kanun durumunda idi. Dönemsel yayınlarda izin sistemi yerine beyannâme sistemini getirmesi, idareye tanınan yetkilerde önemli sınırlamalar yapması, cevap hakkının kullanılmasında basından yana düzenlemeyi seçmesi, yayın yasaklarını asgari ölçüye indirmesi gibi özelliklerle donatılmış olan bu kanun, basında ceza sorumluluğu yönünden de esas itibariyle subjektif sorumluluk esaslarına bağlı kalmıştı (35).

Basın Kanunu'nun bu özgürlükçü görünüşü uzun sürmemiş ve 1954 yılında yayınlanan 6334 sayılı *Neşir yoluyla veya Radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkında kanun*, 1956'da bu kanunun adını *Neşir yoluyla ve Radyo ile yahut toplantılarda işlenen bazı cürümler hakkında kanun* şeklinde değiştiren 6732 sayılı kanun ve yine

(35) Kanun, ceza sorumluluğu bakımından dönemsel yayınlara (mevkuat neşriyat) dönemsel olmayan yayınlara (gayri mevkuat neşriyat) birbirinden ayırmış ve dönemsel yayınlarda sorumlu müdürün ceza sorumluluğunu «yayının suç niteliğinde olduğunu bilerek yayınlaması» koşuluna bağlamıştı. Bu koşul gerçekleştiği takdirde, sorumlu müdür, yazar (veya çeviren ya da çizen) ile birlikte sorumlu tutulmakta idi ve eğer koşul gerçekleşmemişse sadece yazarın sorumluluğu sözkonusu oluyordu. Dönemsel olmayan yayınlara gelince: İlk sırada kitabın yazarı (veya çeviren ya da çizen) sorumlu idi. Yazarın belli olmaması veya ona karşı Türk Mahkemelerinde dâva açılmaması hallerinde ise, sıra ile yayınlayan, bu da belli değilse basan, bu kişi de bilinmiyorsa kitabı bilerek satan ve dağıtanın sorumluluğu yoluna gidilmekte idi. Görüleceği üzere, kitabı yayınlayan ve basanın dışında kalan kişilerin sorumluluğu tamamen subjektif sorumluluk esaslarına bağlanmıştı. Buna karşılık, yayınlayanın ve basanın sorumluluğu objektif sorumluluğa yönelik bir görünüş içinde idi (Bk.: **Dönmezer**, Basın Hukuku, 141).

aynı yıl Basın Kanunu'nu değiştirmek amacı ile çıkarılan 6733 sayılı kanun ile Türkiye'de basın ve haberleşme özgürlüğüne çok şiddetli darbeler indirilmiştir. Örneğin, 6334 sayılı kanuna konulan «resmî sıfatı haiz olan aleyhinde müphem ve suizanni davet edebilecek neşriyatta bulunmak»; «suiniyetle veya maksadı mahsusa müstenit olarak neşriyatta bulunmak»; «resmî makam, mercî, heyet, teşekkül veya resmî sıfatı haiz olanlar aleyhine tahrik edici mahiyette neşriyatta bulunmak» gibi yeni suçlar, kaypak ve istenildiği biçimde yorumlanmayışın deyimlerle, basın ve haberleşme özgürlüğünün temel öğeleri arasında bulunan eleştiri hakkının kullanılmasını engellemek amacına hizmet etmişlerdir. Bundan başka, 6733 sayılı kanun Basın Kanunu'na, kanun, tüzük veya resmî teşekküllerce alınan karar gereğince gizli yapılan toplantılardaki görüşmelerin ve heyecan uyandıran haberlerin yayınlanmasını yasaklayan hükümler koymuş, ayrıca basında ceza sorumluluğunu objektif sorumluluk esaslarına uygun biçimde yeniden düzenlemiştir. Diğer yandan, cevap ve düzeltme hakkı yönünden savcılıklara tam yetki verilmesi gibi olağanüstü yollarla basının eli kolu bağlanmak istenmiştir. Ancak totaliter rejimlerde görülen bu uygulama nedeniyle, Milletlerarası Basın Enstitüsü tarafından yayınlanan bir raporda o dönemlerin Türkiye'si basında muhalefet yapılmasını engelleyen ülkeler arasında gösterilmiştir (36).

Basın özgürlüğünün bu karanlık günleri 27 Mayıs 1960 hareketine kadar devam etmiş ve Millî Birlik Komitesi 94 sayılı kanunla 6334 ve 6732 sayılı kanunları yürürlükten kaldırdıktan sonra, 143 sayılı kanunla da Basın Kanunu'nda değişiklik yaparak bazı hükümleri dışında bu kanunun ilk şekline uygun bir basın rejimini yeniden kurmuştur. 1961 Anayasası ise basın özgürlüğü alanında ayrıntılı bir anayasal düzenleme getirmiştir.

b) Radyo.

Türkiye'de 1946 yılından itibaren başlayan çok partili demokratik hayatın radyonun tarafsızlığının sağlanması konusundaki olumlu sonuçları uzunsürmemiş ve 1950'de iktidarın el değiştirmesinden bir süre sonra, iktidar partisi devlet radyosu sistemini en sert biçimde uygulamıştır. Bu dönemde bir yandan 30 Haziran 1954 tarih ve 6423 sayılı kanunla seçim propagandalarında muhalefet

(36) Abadan, 97.

partilerine radyodan yararlanmaları olanağını veren hükümler yürürlükten kaldırılırken, diğer yandan hükûmetin radyo programlarına müdahalesi sağlanmış ve böylece radyo iktidarın bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle 1957 seçimlerinden sonra, devlet radyoları Demokrat Parti Kongrelerinde yapılan konuşmaları vermekle ve *Vatan Cephesi*'ne yani Demokrat Partiye girenlerin çektikleri telgrafları okumakla görevlendirilerek, devlet radyoları «Demokrat Parti Radyoları» durumuna sokulmuştur.

Radyo alanındaki bu uygulama diğer kitle haberleşmesi araçlarında olduğu gibi 27 Mayıs 1960 tarihine kadar sürmüş ve 1961 Anayasası'na radyonun tarafsızlığını güvence altına alan hükümler konulmuştur.

c) Sinema.

Bu dönemde haberleşme özgürlüğünün sinema filimlerine ilişkin cephesinde önemli bir değişiklik olmamış ve Filimlerin ve Filim Senaryolarının Kontrolüne Dair Nizamname 1950-1960 yılları arasında da uygulanmıştır. 20 Kasım 1957 de bu nizamnamede bazı değişiklikler yapılmışsa da filim sansürü rejiminin temel esasları değiştirilmemiştir.

II. Anayasamıza göre haberleşme özgürlüğü

1 — Genel olarak.

1961 Anayasası «haberleşme özgürlüğü» deyimine yer vermiş ise de, daha önce değinmek fırsatını bulduğumuz gibi, bu deyim başka bir anlamda kullanmıştır. Gerçekten «haberleşme hürriyeti» kenar başlığını taşıyan 17. madde «herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir» dedikten sonra, 2. fıkrasında «haberleşmenin gizliliği esastır. Kanunun gösterdiği hallerde, hâkim tarafından kanuna uygun olarak verilmiş bir karar olmadıkça, bu gizliliğe dokunulamaz» hükmünü koyarak, «özel haberleşme gizliliği»nden söz ettiğini açıklamıştır. Esasen Temsilciler Meclisinde yapılan görüşmelerde, Anayasa Komisyonunun hazırladığı metnin 17. maddesinde bulunan «herkes, her türlü araçlarla haberleşme hürriyetine sahiptir» hükmündeki «her türlü araçlarla» ibaresinin metinden çıkarılması is-

tenmiştir. Sözü geçen ibarenin herkese radyo vericisi kurmak hakkının tanındığı biçiminde yorumlanmaya elverişli görünmesi bu değişiklik isteğinin gerekçesi olmuş ve Genel Kurul değişiklik önermesini kabul ederek maddenin 1. fıkrasını bugünkü şekline sokmuştur (37). Böylece, «posta dokunulmazlığı» veya «özel haberleşme gizliliği» deyimleri ile ifade edilmesi gereken 17. maddenin kitle haberleşmesine ilişkin «haberleşme özgürlüğü» ile bir ilgisinin olmadığı açıklıkla ortaya konulmuştur.

17. maddenin «haberleşme hürriyeti» kenar başlığını taşımasına rağmen, gerçekte kitle haberleşmesi araçlarını kapsamadığını belirttikten sonra, Anayasamızın kitle haberleşmesini asıl ilgilendiren hükümlerini görelim. Bu hükümlerden ilki, haberleşme özgürlüğü ile yakın ilgisi bulunan «düşünce özgürlüğü»nü düzenliyen 20. maddedir. «Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir» şeklinde bu özgürlüğü ortaya koyan madde, 2. fıkrasında «kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamama hakkını da kapsadığını belirtmiştir. Görüleceği üzere, Anayasamızın 20. maddesi, düşünce ve kanaatlerin «söz, yazı, resim ile veya başka yollarla» açıklamasından söz etmek suretile, haberleşme özgürlüğü alanındaki değerini tam olarak saptayabilmek için, öncelikle Anayasamızın konuyla ilgili diğer hükümlerini gözden geçirmek gerekir.

Anayasamızın 22-27. maddeleri «basın ve yayımla ilgili hükümler»i kapsamaktadır. Basın özgürlüğünü düzenleyen 22. madde ilk fıkrasında basının özgür olduğunu ve sansür edilemeyeceğini açıkladıktan sonra, 2. fıkrasında, basın ve haber alma özgürlüğünü sağlayacak tedbirleri almak hususunda devleti yükümlü tutmuştur. Maddenin «basın ve haber alma hürriyeti, ancak millî güvenliği veya genel ahlâkı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarının tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir» hükmünü içeren 3. fıkrası, 20 Eylül 1971 günü kabul edilip 22 Eylül 1971 tarihli Resmî Gazeteyle yayınlanarak yürürlüğe giren 1488 sayılı kanunla değiştirilerek «basın ve haber alma hürriyeti, ancak Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü, kamu

(37) Temsilciler Meclisindeki görüşmeler için bk.: T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c. 3, s. 75-79.

«düzenini, millî güvenliği ve millî güvenliğin gerektirdiği gizliliği veya genel ahlâkı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek veya yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir» şeklini almıştır. Aynı maddenin diğer fıkralarında ise, açıkça belirtilen istisnâlar dışında olaylar hakkında yayın yasası konulamayacağı (4. fıkra), gazete ve dergilerin kanunun gösterdiği suçların işlenmesi halinde hâkim kararı ile, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de, kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabileceği (5. fıkra), Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergilerin, millî güvenliğe, kamu düzenine, genel ahlâka, insan hak ve hürriyetlerine dayanan millî, demokratik, lâik ve sosyal cumhuriyet ilkelerine aykırı yayımlardan olma halinde mahkeme kararı ile kapatılabileceği (6. fıkra) (38) öngörülmüştür.

Basın özgürlüğü yönünden önemli bir diğer hüküm de 23. maddede bulunmaktadır. Gerçekten bu madde gazete ve dergi çıkarılmasının önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamayacağını açıkladıktan sonra, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayınlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasal, ekonomik, malî veya teknik kayıtların kanunla dahi konulamayacağını belirtmiştir. 24. madde ise, kitâp ve broşürlerin yayımı bakımından aynı esası koyarak, bu çeşit kitle haberleşmesi araçlarının izne bağlı tutulamayacağını ve sansür edilemeyeceklerini ifade etmiştir. Bu maddelerden başka, basımevi ve eklentilerinin ve basın araçlarının, suç aracı olduğu gerekçesiyle de olsa, zapt ve müsadere edilemeyeceğini veya işletilmekten alıkonulamayacağını öngören 25. madde ile cevap ve düzeltme hakkına ilişkin ilkeleri koyan 27. madde de basın özgürlüğünün anayasal güvencesini tamamlayıcı nitelik göstermektedir.

Görülebileceği üzere, bu hükümler esas itibariyle basın özgürlüğüne ilişkin bulunmaktadır. Yani haberleşme özgürlüğünün ancak

(38) 22. maddenin 1488 sayılı kanunla değiştirilen 5. ve 6. fıkraları değişiklikten önce şöyleydi: «Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergilerin toplatılması, bu tedbirlerin uygulanacağını kanunun açıkça gösterdiği suçların işlenmesi halinde ve ancak hâkim kararı ile olabilir.

Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler, ancak 57. maddede belirtilen fiillerden mahkûm olma halinde mahkeme kararıyla kapatılabilir.»

basınla ilgili yönü bu hükümlerle anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Bununla beraber, 22. maddenin sadece «basın hürriyeti» deyimi ile yetinmeyerek ayrıca «haber alma hürriyeti»nden de söz etmiş bulunmasına bir anlam vermek gerekir. Bizce, maddedeki «haber alma hürriyeti» deyimi, bir yandan kitle haberleşmesini gerçekleştirenlerin haber kaynaklarından yoksun bırakılamayacağını ifade ederken, diğer yandan kitleler tarafından haber, düşünce ve kanıların kitle haberleşmesi araçlarından izlenmesi hakkını da kapsamaktadır (39). Kanımızca, böylece Anayasamız, çağdaş insanın sosyal yaşantısının vazgeçilmez bir koşulu olan, haber, düşünce ve kanıların kitle haberleşmesi araçlarından alınmasını bir hak olarak kabul etmiştir. Basın yönünden durum böyle olduğu gibi, basın dışındaki kitle haberleşmesi araçları bakımından da 26. maddede haberleşme özgürlüğünün bu yönüne değinmiştir. Gerçekten, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından kişilerin ve siyasal partilerin kanunla düzenlenecek esaslar içinde yararlanma hakkının bulunduğunu belirten bu madde, belirli haller dışında, kanunun halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamu oyunun serbestçe oluşumunu engelleyici kayıtlar konulamayacağını öngörerek, sınırlı biçimde dahi olsa, haberleşme özgürlüğünün değindiğimiz bu cephesini kapsamına almıştır.

Şimdiye kadarki incelemelerimizden anlaşılacağı üzere, kitle haberleşmesi araçlarından basına ilişkin özgürlüğün tüm kapsamı ile Anayasamızda düzenlenmiş olmasına karşılık, basın dışındaki kitle haberleşmesi araçları yönünden aynı yol tutulmamış ve 26. maddede kişilerin ve siyasal partilerin sadece kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından yararlanma hakkı ve bu yararlanmanın koşulları belirtilmekle yetinilmiştir. Durum böyle olunca, düşünce özgürlüğü ile ilgili 20. maddedeki «herkes, düşünce ve kanaatlerini veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir» hükmünün basın dışı haberleşme araçlarını kapsayıp kapsamadığı sorununun çözümlenmesi gerekmektedir. Ancak bu sorunun çözümlenmesinden önce, basın dışı haberleşme araçları üstündeki mülkiyet hakkını, bu araçlarla haber, düşünce ve kanıların açıklanması özgürlüğünden ayırmak zorunluluğu vardır. Anayasamızın 121. maddesi «radyo ve

(39) Aynı görüş: Gölcüklü, Haberleşme Hukuku, 48.

televizyon istasyonları, ancak devlet eliyle kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir» hükmü ile, kitle haberleşmesi araçlarından radyo-televizyon üstünde özel mülkiyetin sözkonusu olamayacağını açıkça ortaya koymuştur. Böylece radyo-televizyon yayınlarında devlet tekeli anayasal bir kurum haline getirilmiştir. Buna karşılık, sinema filimleri bakımından Anayasamızda böyle bir hüküm mevcut olmadığı içindir ki, bu çeşit kitle haberleşmesi araçları basın gibi, özel teşebbüs özgürlüğüne konu teşkil edebilirler (40).

Basın dışı kitle haberleşmesi araçlarında ifade özgürlüğüne gelince; kanımızca, kamu tüzel kişileri elindeki kitle haberleşmesi araçları bakımından ise 20. maddenin genel hükmü geçerlidir. Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki, 20. maddedeki düşünce özgürlüğüne ilişkin hüküm mutlak olmayıp, Anayasanın 1488 sayılı kanunla değişik 11. maddesi gereğince «Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, cumhuriyetin, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, kamu yararının genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile veya Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen sebeplerle Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak» kanunla sınırlanabilir. Ancak 11. maddenin 2. fıkrasına göre, kanun bu özgürlüğün özüne dokunamayacağı için, basın dışı kitle haberleşmesi araçları yolu ile düşünce ve kanaatlerini açıklayan bir kimsenin, bu hareketini önceden denetime bağlı tutan hükümler kabul edilemez (41). Bu nedendir ki, Türkiye'de uygulanan film sansürü düşünce ve kanaatlerin önceden denetime tâbi tutulması demek olduğundan, düşünce ve söz özgürlüğünün özüne dokunmakta ve bu yönden Anayasaya aykırı bulunmaktadır (42).

Anayasamızın yukarıda değindiğimiz hükümlerinden başka, bilim ve sanat özgürlüğünü düzenleyen 21. maddesi de haberleşme özgürlüğü ile yakından ilgilidir. Gerçekten bu maddenin 1. fıkrası gereğince, «herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahip» bulunduğuna göre, sanatsal ve bilimsel nitelikteki kitle haberleşmesi bu maddenin güvencesi altındadır.

(40) İlâl, 39.

(41) Bk.: Dönmezer, Basın Hukuku, 170; Gölcüklü, Haberleşme Hukuku, 37.

(42) Tikveş, 58; Aksoy, Türkiye'de Düşünce Özgürlüğü, 167.

2 — Haberleşme özgürlüğünün niteliği.

Basın ve haberleşme özgürlüğünün çağdaş demokrasilerdeki yeni görünüşünü incelerken gördüğümüz gibi, bugün basın ve haberleşme özgürlüğü liberal görüşten önemli biçimde ayrılmıştır. Günümüzün basın ve haberleşme özgürlüğü anlayışı, devletin bu özgürlüğün gelişmesinde tarafsız bir tutum takınması, bu gelişmeye izin vermesini yeterli görmemekte ve bu konuda devlet tarafından bazı aktif tedbirlerin alınması zorunluluğunun bulunduğunu kabul etmektedir.

Basın ve haberleşme özgürlüğünü kolektif bir özgürlük, sosyal bir hak niteliğinde gören bu yeni akım Anayasamız tarafından da izlenmiştir (43). Gerçekten Anayasamızın 22. maddesinin 2. fıkrası «Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirler alır» hükmünü koyarak, 23. maddesinin 3. fıkrası da «gazete ve dergiler, Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre faydalanır» demek suretile, basın ve haberleşme özgürlüğünün fiilen gerçekleştirilmesini sağlamak hususunda Devleti yükümlü tutmuştur. Devletin bu yükümlülüğü sadece basın mensuplarına ilişkin basın özgürlüğünün yararına olmayıp, düşünce, kanı ve haberleri değişik kalem ve ağızlardan serbestçe izleyebilme olanağını aktif biçimde sağlaması bakımından kitlelerin de yararınadır. Esasen 22. maddenin 2. fıkrasının basın özgürlüğünün yanısıra «haber alma özgürlüğü»nden de söz etmesi, haberlerin serbestçe alınması hakkını da kapsayan haberleşme özgürlüğünün bu cephesinin Anayasamız tarafından kolektif bir özgürlük, sosyal bir hak şeklinde kabul edildiğini açıkça ortaya koymuştur.

3 — Haberleşme özgürlüğünün gerekleri.

a) Haber, düşünce ve kanıları serbestçe öğrenebilmek ve toplayabilmek hakkı.

Bir ülkede haberleşme özgürlüğünden sözedebilmek için ilk koşul, o ülkede her türlü haber, düşünce ve kanıların serbestçe öğrenilebilmesi ve toplanabilmesi olanağının bulunmasıdır (44). Bu ola-

(43) Dönmezer, Basın Hukuku, 160.

(44) Dönmezer, Basın Hukuku, 71, 172; Gölcüklü, Haberleşme Hukuku, 27; Löffler, 38; Abadan, 100.

nak olmadan gerçek anlamda bir haberleşme özgürlüğünün varlığı ileri sürülemez. Yurttaşlar bakımından haber alma hakkını, yayın mensupları yönünden ise haberlere ulaşmak ve haberleri toplamak hakkını içeren bu gerek Anayasamızda da yer almıştır. Gerçekten Anayasamızın 22. maddesindeki «haber alma hürriyeti» deyimini haberleşme özgürlüğünün bu gereğini ifade etmektedir. Aynı maddenin 3. fıkrasında belirtilen sınırlamalar dışında, yurttaşlar bütün haberleri, düşünceleri ve kanıları öğrenmek hakkına sahip bulunduğu gibi, yayın mensupları da kitlelere ulaştırabilmek için haberleri, düşünceleri ve kanıları serbestçe toplayabilmek yönünden Anayasanın güvencesi altındadırlar.

Haber, düşünce ve kanıları serbestçe öğrenebilmek ve toplayabilmek hakkı yalnız basın özgürlüğünün değil, fakat tüm kitle haberleşmesi araçlarını kapsayan haberleşme özgürlüğünün bir gereğidir (45). Bu durumu açıklamak isteyen Anayasamız, 22. maddesinde «haber alma hürriyeti»'nden söz etmekle yetinmemiş, ayrıca 26. maddesinde halkın kamu tüzel kişileri elindeki haberleşme araçları ile haber almasını, düşünce ve kanılara ulaşmasını ve kamu oyunun serbestçe oluşumunu engelleyici kayıtların konulamayacağını belirtmek zorunluluğunu duymuştur.

b) Düşünce ve kanıları serbestçe açıklayabilmek hakkı.

Haberleşme özgürlüğünün bu ikinci gereği, kaynağını düşünce ve söz özgürlüğünde bulmaktadır. Gerçekten, bir yandan genel nitelikte bir temel özgürlük olan düşünce ve söz özgürlüğü diğer yandan haberleşme özgürlüğünün en önemli gereklerinden biri durumundadır (46). Yani burada düşünce ve söz özgürlüğü kitle haberleşmesi araçları ile düşünce ve kanıların serbestçe açıklanması hakkına dönüşmektedir.

Haberleşme özgürlüğünün, haber, düşünce ve kanıları yorumlamak ve eleştirebilmek haklarını da içeren bu gereği, Anayasamızın 22. maddesinde düzenlenen basın özgürlüğünün doğal bir ön koşulu olduğu gibi, diğer kitle haberleşmesi araçları bakımından da 20. maddede «herkes, düşünce ve kanaatlarını veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir», 26. maddede

(45) Löffler, 87.

(46) Löffler, 83.

ise «kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir» şeklinde belirtilmiştir.

c) Haber, düşünce ve kanıları serbestçe yayabilmek hakkı.

Haberleşme özgürlüğünün bir gereği olan düşünce ve kanıları serbestçe açıklayabilmek hakkının fiilen kullanılabilmesi için, «haber, düşünce ve kanıları serbestçe yayma hakkı»'nın bulunması gerekir (47). Bu hak basın yönünden yazıların bir ön kontrole tâbi tutulmadan basılabilmemesini gerektirdiği gibi, basılmış eserlerin serbestçe dağıtılabilmemesi zorunluluğunu da sonuçlar (48).

Anayasamızın, 23. maddesinin gazete ve dergi çıkarılmasının önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamayacağına dair 1. fıkrası, kanunun, haber, düşünce ve kanaatların serbestçe yayınlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasî, iktisadî, malî veya teknik kayıtlar koyamayacağını öngören 2. fıkrası, kitâp ve broşürler bakımından benzer hükümleri içeren 24. maddesi, basım-evi ve eklentilerinin ve basın araçlarının, suç aracı olduğu gerekçesiyle de olsa, zapt ve müsadere edilemeyeceğini veya işletilmekten alıkonulamayacağını açıklayan 25. maddesi basın özgürlüğünün bu gereğini gösteren hükümlerdir. Bu hükümlerden başka, Anayasamızın 22. maddesinin 4. fıkrası bazı istisnâlar dışında olaylar hakkında yayın yasağı konulamayacağını, 5. fıkrası gazete ve dergilerin ancak belirli koşulların gerçekleşmesi halinde toplatılabileceğini, 6. fıkrası ise gazete ve dergilerin yine ancak belirli koşullar altında kapatılabileceğini öngörerek, basın özgürlüğünün bu üçüncü gereğini anayasal güvence altına sokmuşlardır.

Basın dışı kitle haberleşmesi araçlarına gelince; kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçları sözkonusu olduğunda, Anayasamız, haber, düşünce ve kanıları serbestçe yayabilmek hakkını, bu araçlardan «faydalanma hakkı»'na dönüştürmektedir (AY. 26. m.). Özel kişilere ait basın dışı kitle haberleşmesi araçları ile haber, düşünce ve kanıların serbestçe yayılması hakkının anayasal kaynağı ise 20. maddedir.

(47) Löffler, 84.

(48) Dönmezer, Basın Hukuku, 73.

Burada açıklanması gereken bir husus da, gazete .. dergi çıkarma ve kitâp - broşür yayımı hakkını kapsayan basın özgürlüğünden farklı olarak, radyo ve televizyon istasyonları kurma hakkını içeren bir «radyo özgürlüğü»'nün Anayasamızca kabul edilmediğidir. Daha önce de değindiğimiz gibi, Anayasamızın 121. maddesi, radyo ve televizyon istasyonlarının ancak devlet eliyle kurulabileceğini belirterek, radyo ve televizyon üstündeki mülkiyet hakkını, bu araçlarla haber, düşünce ve kanıların yayılması hakkından ayırmıştır. Sinema filimleri yönünden ise, Anayasamız bu iki hakkı da içeren «film özgürlüğü»'ne karşı nitelikte hükümler koymamıştır.

4 — Haberleşme özgürlüğünden yararlanacak kişiler.

Haberleşme özgürlüğünün anayasalar tarafından düzenlenmesinde güdülen asal amaç, diğer temel hak ve özgürlükler gibi, bu özgürlüğün de devletin yasama, yürütme ve yargı erkine karşı güvence altına alınmasıdır. Böylece, bu özgürlüğün bir yanında özgürlükten yararlanacak kişiler, diğer yanında ise devlet bulunmaktadır. Yani haberleşme özgürlüğünün aktif süjesi kişiler, pasif süjesi ise devlettir (49).

Haberleşme özgürlüğünün aktif süjesi olan kişilerin sınırları içine yabancı uyrukluların da girip girmediği sorununun çözülmesi gerekir. Anayasamızın «Temel Haklar ve Ödevler» kısmının «Genel Hükümler» bölümünde bulunan 13. maddesi, «bu kısımda gösterilen hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak, kanunla sınırlanabilir» diyerek, yabancıların temel hak ve özgürlüklerden yararlanmalarının kapsamının tayinini Kanun Koyucuya bırakmıştır. Kanun Koyucu bu konuda milletlerarası hukuk kurallarının gösterdiği esaslar içinde yabancılar hakkında gerekli gördüğü sınırlamaları koyabilecektir. Diğer yandan, Anayasamızın basın özgürlüğüne ilişkin hükümlerinden 22. maddenin 5. fıkrasında ve 24. maddenin 2. fıkrasında, «Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler», «Türkiye'de yayımlanan kitâp ve broşürler»'den sözedilerek, sözü geçen anayasal güvencelerden sadece Türkiye'de yapılan yayınların yararlanabileceği belirtilmiştir. Esasen Anayasamızın basın özgürlüğü ile ilgili hükümlerinin Temsilci-

(49) Dönmezer, Basın Hukuku 71, Gölcüklü, Haberleşme Hukuku, 27.

ier Meclisindeki müzakerelerinde Anayasa Komisyonu sözcüsü, bir soru üzerine yurt dışındaki yayımlarla ilgili hükümlerin kanuna bırakıldığını açıklamıştır (50). Bu durum göstermektedir ki, Anayasamızın haberleşme özgürlüğü ile ilgili hükümlerinin koyduğu güvencelerden yararlanacak kişiler T.C. uyuğunda olanlardır (51). Yabancıların bu alandaki haklarının düzenlenmesi yetkisini ise Anayasamız Kanun Koyucuya vermiştir.

III. Haberleşme özgürlüğünün düzenlenmesi ve sınırlanması.

1 — Genel olarak.

İnsan hak ve özgürlüklerinin sınırsız olmaması bunların niteliklerinin doğal sonucudur. Çünkü sınırsız biçimde kullanılabilen bir hak başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar verir (52). Aynı nedenle, haberleşme özgürlüğünün gerekleri olarak yukarıda belirttiğimiz haklar da sınırsız değildir. Her hak gibi, bu hakların da sınırları tarafından kötüye kullanılmasının önlenmesi zorunludur. İşte, haberleşme özgürlüğüne ilişkin hakların kötüye kullanılmasının önlenmesi amacı ile Kanun Koyucuların bu alanda koyacakları hükümler haberleşme özgürlüğünün düzenlenmesi»'ni ifade ederler. Buna karşılık, Kanun Koyucuların sözü geçen amaç dışında haberleşme özgürlüğünü sınırlamak için yapacakları her türlü yasal işlem, bu özgürlüğün özüne dokunulmasını sonuçlayan birer «sınırlama»'dır (53).

Uluslararası belgelerde de haberleşme özgürlüğünün düzenlenmesi anlamında bir sınırlamanın Kanun Koyucular tarafından yapılabileceği kabul edilmiştir. Örneğin, Türkiye'nin 6366 sayılı kanunla onayladığı Avrupa Konseyi İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesinin 10. maddesi haberleşme özgürlüğünü de kapsayan söz özgürlüğünden söz ettikten sonra, 2. fıkrasında, bu özgürlüklerin demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin, düzeni korumanın, suçun önlenmesinin, sağlığın veya ahlâkın, başkalarının şöhret veya haklarının korunması, gizli haberlerin ifşasına engel olunması veya adalet kuvvetinin üstünlüğünün

(50) Bk.: T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c. 3, s. 206-210.

(51) **Dönmezer**, Basın Hukuku, 171.

(52) **Löffler**, 103.

(53) Bk.: **Dönmezer**, Basın Hukuku, 70; **Tikveş**, 27.

ve tarafsızlığının sağlanması için, kanunla belirli merasime, koşullara, sınırlamalara veya müeyyidelere tâbi tutulabileceğini öngörmüştür.

Uluslararası belgelerdeki bu yolu izleyen Anayasamız da 11. maddesinde, temel hak ve özgürlüklerin Devletin ülkesi ve Milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, ulusal güvenliğinin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile veya Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen sebeplerle Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabileceğini belirtmiştir. Aynı maddenin 2. fıkrası ise, hakların kötüye kullanılmasının önlenmesi amacı dışında sınırlandırmaya gidilemeyeceğini açıklamak için «kanun, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz» hükmünü koymuştur. Bu genel hükümden başka, 22. maddenin 3. fıkrası, basın ve haber alma özgürlüğünün, Devletin ülkesi ve Milletiyle bütünlüğünün, kamu düzeninin, ulusal güvenliğinin ve ulusal güvenliğinin gerektirdiği gizliliğin veya genel ahlâkın korunması, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek veya yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak amacı ile sınırlanabileceğini öngörmüştür. Anayasamız bu hükümlerinde «sınırlama» deyimini kullanmışsa da, gerçekte bunun «düzenleme» anlamına geldiği, sınırlama nedenlerinin niteliğinden anlaşılmaktadır.

2 — Mevzuatımızın haberleşme özgürlüğünü sınır'ayan hükümleri.

a) Genel olarak.

Mevzuatımızda bulunan çeşitli hükümler, Anayasamızın gösterdiği esaslar içinde haberleşme özgürlüğünü değişik yönlerden sınırlamıştır. Düzenleme niteliğindeki bu sınırlamalardan bazıları haber, düşünce ve kanıları serbestçe öğrenebilmek ve toplayabilmek hakkına ilişkin oldukları halde, diğer bazıları haberleşme özgürlüğünden doğan öteki iki hakkın kullanılmasını düzen altına almaktadırlar. Böylece, mevzuatımız, haber, düşünce ve kanıların öğrenilmesine, toplanabilmesine, açıklanabilmesine ve yayılabilmesine ancak belirli yasal sınırlar içinde olanak vermiştir.

Aşağıdaki mevzuatımızın sözü geçen hükümlerinden başlıcaları üzerinde durulacaktır.

b) Basın Kanunu.

Basın Kanunumuz, bazı yayın yasakları koyarak haberleşme özgürlüğünü sınırlamıştır. Çeşitli amaçlara yönelik bu yayın yasaklarından ilki kanunun 30. maddesinde bulunmaktadır. Gerçekten bu maddenin 1. fıkrası, «ceza kovuşturmalarına ait talep ve iddianamelele kararların ve diğer her türlü vesika ve evrakın alenî duruşmada okunmasından, hazırlık ve ilk soruşturmalarda takipsizlik veya yargılamanın men'i, tatili veya düşmesi kararı verilmesinden önce» yayınlanmasını yasaklayarak yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak istemiş ve bu şekilde haberleri yayabilmek hakkı ile birlikte haberleri öğrenebilmek hakkını da sınırlamıştır. Aynı maddenin 2. fıkrası ise, «ceza kovuşturmasının başlamasıyla hükmün kesinleşinceye kadar hâkim ve mahkemenin hüküm, karar ve işlemleri hakkında mütalâa yayınlamak yasaktır» diyerek, yine yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için, haberleşme özgürlüğünü bu kez düşünce ve kanıları serbestçe açıklayabilmek hakkı yönünden sınırlamıştır (54).

Basın Kanunu, intihar olayları hakkında haber çerçevesini aşan ve okuyanları etki altında bırakabilecek nitelikte olan ayrıntılı yazılar ve olaya ilişkin resimlerin (32. m.); kanunen evlenmeleri yasaklanmış kişiler arasındaki cinsi ilişkilere dair haber ve yazıların, TCK. nun 414, 415, 416, 421, 423, 429, 430, 435, 436, 440, 441 ve 442. maddelerindeki cürümlerle ilgili haberlerin yayınlanması halinde mağdurların kimliklerini açıklayıcı bilgi ve resimlerin yayınlanmasını (33. m.) da yasaklamıştır. Genel ahlâkın, sağlığın ve kişilerin korunması amaçlarına yönelik bu yasaklamalar ise, hem haberleri öğrenebilmek, hem de haberleri yayabilmek hakkını sınırlamaktadır.

Anayasamızın özgürlükleri sınırlama hakkında koyduğu esaslara uygun gördüğümüz 30, 32 ve 33. maddelerdeki hükümlerin ha-

(54) Basın Kanunu'nun 30. maddesinin 2. fıkrasında sadece «hâkim ve mahkemenin hüküm, karar ve işlemleri»nden sözedildiği içindir ki, savcılarının karar ve işlemleri hakkında görüş ileri sürülebilir. Burada değinilmesi gereken bir husus da, hâkim ve mahkeme karar ve işlemleri hakkındaki görüş övücü nitelikte olsa dahi yayınlanamayacağıdır.

berleşme özgürlüğünün özüne dokunmayan, hakların kötüye kullanılmalarını önleyici nitelikte birer düzenleme olduklarını kabul etmekteyiz.

Haber, düşünce ve kanıları öğrenebilmek ve toplayabilmek hakkı ile birlikte bunları serbestçe yayabilmek hakkını sınırlayan diğer bir hüküm de Basın Kanunu'nun 31. maddesidir. Bu maddenin 1. fıkrasına göre, «yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin, Türkiye'ye sokulması veya dağıtılabilmesi Bakanlar Kurulu kararı ile menolunabilir.». Maddenin 2. fıkrası ise, bu gibi basılmış eserlerin, Bakanlar Kurulunda ivedi karar alınmak üzere, İçişleri Bakanlığınca karardan önce dağıtılmalarının yasaklanabileceğini, dağıtılmalarının yasaklanabileceğini, dağıtılmış olanların toplatılabileceğini öngörmüştür. Haberleşme özgürlüğünü sınırlayan bu maddenin iptâli için açılan dâva sonucunda Anayasa Mahkemesi, Anayasanın yabancı ülkelerde basılmış eserlerin yurda sokulmaları konusuna ilişkin bir hükme sahip bulunmadığını, bu çeşit eserlerin Türkiye'ye sokulmasının bir haberleşme işi olmadığını, 22. maddenin Türkiye sınırları içinde basılmış eserlere ilişkin bulunduğunu, 31. maddenin idareyi keyfiliğe götürebilecek bir yetki vermediğini ileri sürerek, maddenin Anayasaya aykırı olmadığına karar vermiştir (55). Anayasamızın 11. maddesinde 1488 sayılı kanunla yapılan değişiklikten sonra, bugün Anayasaya uygunluğu hususunda bir kuşku kalmayan bu maddedeki yetkinin kullanılmasında Bakanlar Kurulunun, gerekli özeni göstermesi, Anayasanın koyduğu sınırlama esasları dışına çıkmaması ve siyasal konjüktüre göre hareket etmemesi halinde, kanımızca keyfilikten sözedilemeyecektir.

c) Türk Ceza Kanunu.

Ceza Kanunumuzda düşünce ve kanıları açıklayabilmek hakkı yönünden haberleşme özgürlüğünü sınırlayıcı çeşitli hükümler vardır. Örneğin, 125. madde, Devlet topraklarının tamamını veya bir kısmını yabancı bir devletin egemenliği altına koymaya veya Devletin bağımsızlığını azaltmaya veya birliğini bozmaya veya Devletin egemenliği altında bulunan topraklardan bir kısmını Devlet idaresinden ayırmaya, 127. madde ise, yabancı Devletin Türkiye'ye karşı savaş açması veya düşmanca hareketlerde bulunması amacına

(55) Anayasa Mahkemesinin 5.7.1963 tarih ve E. 1963/170, K. 1963/178 sayılı bu kararı için bk.: RG. 4 Kasım 1963, No.: 11546.

yönelik davranışları cezalandırmışlardır. Bunun gibi, 142. madde ihtilâlcî komünizm, ırkçılık, diktatörlük, anarşizm propagandalarını ve millî duyguları zayıflatmak için propaganda yapılmasını, 163. madde ise, lâikliğe aykırı olarak devletin sosyal, ekonomik, siyasal, hukukî temel düzenlerinden birini kısmen de olsa dinî esas ve inançlara uydurmak amacıyla propagandada bulunulmasını suç haline getirmişlerdir.

Bu hükümlerden başka, askerleri kanunlara itaatsizliğe teşvik eylemlerini cezalandıran 153. madde, Cumhurbaşkanına hakaretin cezasını gösteren 158. madde, Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, Hükûmetin manevî şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askerî veya emniyet muhafaza kuvvetlerini, Adliyenin manevî şahsiyetini tahkir ve tezyif suçunu düzenleyen 159. madde, savaş sırasında kamunun telâş ve heyecanını sonuçlayacak veya halkın mânevîyatını kırarak yahut düşman karşısında ülkenin direncini azaltacak gerçeğe aykırı, mübalâğalı veya özel amaca dayalı haber yayınlanmasını cezalandıran 161. madde, bir suçun işlenmesini aleni olarak tahrik etmeyi suç haline getiren 311. madde, kanunun cürüm saydığı bir eylemi açıkça öven, iyi olduğunu söyleyen veya halkı kanuna itaatsizliğe yahut toplumun çeşitli sınıflarını umumun güvenliği için tehlikeli bir şekilde kine tahrik eden kişilere verilecek cezaları gösteren 312. madde, müstehcen yayınları cezalandıran 426. madde, hakaret ve sövme suçlarını düzenleyen 480 ve 492. maddeler de, düşünce ve kanıları açıklayabilmek hakkını ve dolayısıyla haberleşme özgürlüğünü sınırlayan hükümler arasında yer almaktadır.

Kanımızca, bu hükümler, düşünce ve kanıları açıklama hakkının kötüye kullanılmasını önleyici nitelikte oldukları ve Anayasamızın 11. ve 22. maddelerindeki sınırlamalara uygunluk gösterdikleri için, haberleşme özgürlüğünün özüne dokunmayan düzenleyici hükümlerdir.

d) Askerî Ceza Kanunu.

Askerî Ceza Kanununda da haberleşme özgürlüğüne bağlı düşünce ve kanıları açıklayabilme hakkının sınırsız biçimde kullanılmasını önleyici hükümler bulunmaktadır. Örneğin, savaş hiyaneti suçunu cezalandıran 55. madde, millî savunmaya hiyanet eylemlerinin cezalarını gösteren 56. madde ve millî direnci kırmaya yönelik

yayınları cezalandıran 58. madde bu nitelikte olduğu gibi, amir veya üste hakaret, askerî şahıslardan birini amirine veya üstüne karşı itaatsizliğe, karşı koymaya, fiilen taarruza tahrik ve askerî şahısları hep birlikte itaatsizliğe tahrik suçlarını düzenleyen 85, 93, 94. maddeler ile askerlikten soğutucu yayınları cezalandıran 96. madde de, kötüye kullanılmasını önlemek için haberleşme özgürlüğünün sınırlandırılması sonucunu doğurabilmektedirler.

e) Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu.

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 5.3.1973 tarih ve 1696 sayılı kanunla değişik 377. maddesinin 2. fıkrası «gizli yapılan duruşmalarda icra kılınan muhakemenin yayımı yasaktır» hükmü ile, yargı görevinin amacına uygun biçimde yerine getirilmesini sağlamak için, haberleri yayabilmek hakkının yanısıra haberleri öğrenebilmek hakkını da sınırlamıştır. Aynı maddenin 3. fıkrası ise, hâkim tarafından belirli koşullar altında, açık duruşmalarda cereyan eden muhakemenin yayınlanmasının da yasaklanabileceğini öngörmüştür. Gerçekten, açık duruşmada cereyan etse dahi, muhakeme millî güvenliğe, genel ahlâka, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına dokunacak veya suç işlemeye kışkırtacak nitelikte ise, mahkemece kısmen veya tamamen yayınlanması yasaklanabilecektir. Bu yasaklara uymayanların beş bin liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası ile cezalandırılacağı hükmünü koyan 377. madde, gizli duruşmaların yayınlanması yasağında yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi esasına dayanırken, açık duruşmaların yayınlanması yasağı bakımından kişilerin şeref, haysiyet ve haklarının korunması ile birlikte millî güvenliğin, genel ahlâkın ve kamu düzeninin sağlanması amacını gütmektedir. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun bu hükmü, böylece, basın ve haber alma özgürlüğünün sınırlarından ve hâkim kararı ile konulacak yayın yasaklarından sözedilen Anayasanın 22. maddesinin 3. ve 4. fıkralarına uygun bulunmaktadır.

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun haberleşme özgürlüğünü sınırlayıcı bir hükmü de 86. maddesidir. Bu maddeye göre, «tahkikat için sübut vasıtalarından olmak üzere faydalı görülen yahut müsadereye tâbi olan eşya muhafaza veya başka bir suretle emniyet altına alınır». Böylece, bu madde delil elde etmek veya müsadere için basılmış eserlere de el konulabilmesine olanak tanımıştır. Ba-

sılmış eserlerin hepsine el koyma anlamına gelen «toplatma»'ya, gazete, dergi, kitâp ve broşürler sözkonusu olduğu takdirde, kanunun gösterdiği suçların işlenmesi halinde kural olarak ancak hâkim karar verebilir. İstisnâ olarak, Devletin bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin veya genel ahlâkın korunması bakımından gecikmede sakınca varsa, kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin kararı ile basılmış eserler toplatılabilir (AY. 22/5, 24/2). Bu mercî (56), toplatma kararını en geç 24 saat içinde mahkemeye bildirmek zorundadır. Mahkemenin en geç 3 gün içinde onaylamaması halinde yetkili merciin toplatma kararı hükümsüz sayılır (AY. 22/5). Gazete, dergi, kitâp ve broşür dışındaki basılmış eserlerin toplatılması hakkında ise, Anayasada bir hüküm yoktur. Kanımızca, duvar ve el ilânları şeklindeki bu tür matbuaların toplatılması, basın ve haber alma özgürlüğünün «yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için» sınırlandırılması (AY. 22/3) anlamına geleceğinden, Anayasaya uygundur (57).

f) Askerî Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Kanunu.

25.10.1963 tarihli ve 353 sayılı bu kanununun 142. maddesi de, kapalı yapılan yargılamaların yayınlanmasını yasakladığı gibi, millî güvenliği, genel ahlâkı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı, suçsuz kişilerin suçlu duruma düşmesini veya gerçek suçluların kurtulmasını önlemek nedenleri ile açık yapılan yargılamaların yayımının askerî mahkeme kararı ile yasaklanabileceğini öngörmüştür. Kanımızca, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunundaki yayın yasakları gibi, bu yayın yasakları da Anayasanın 22. maddesinin 3. ve 4. fıkralarına uygundur.

g) Sıkıyönetim Kanunu.

13.5.1971 tarih ve 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununun 15.5.1973 tarih ve 1728 sayılı kanunla değişik 3. maddesi, Sıkıyönetim Ko-

(56) Bu merciin savcılık olması gerekir. Ancak, kanunlarımızda bu konuda savcıyı açıkça yetkili kılan bir hüküm yoktur. Bu nedenle, CMUK'unun el koyma kararı yetkisinden sözedilen 90. maddesine Anayasaya uygun şekilde savcıya toplatma yetkisini veren bir fıkranın eklenmesi zorunludur (Bk.: Kunter, N.: Ceza Muhakemesi Hukuku, Beşinci Bası, İstanbul 1974, s. 479).

(57) Kunter, 480.

mutanının görev ve yetkilerini gösterirken, ona haberleşme özgürlüğünü kısıtlama olanağını da tanımıştır. Kanuna göre, Sıkıyönetim Komutanının «Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun yayımları dahil olmak üzere, telefon, telsiz, radyo, televizyon gibi her çeşit araçlarla yapılan yayım ve haberleşmeye sansür koymak, kayıtlamak veya durdurmak ve hizmetin gerektirdiği ahvâlde bunlardan öncelikle faydalanmak» yetkisi (3. maddenin b bendi) bulunduğu gibi, «söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayımı ve haberleşmeyi kontrol etmek, gazete, dergi, kitâp ve diğer yayınların basım ve yayımını kayıtlamak ve bunlar üzerine sansür koymak veya sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklamak, sıkıyönetim komutanlığınca basılması veya neşri yasaklanan kitâp, dergi, gazete, broşür, afiş gibi biçümle matbu evrakı basan matbaaları kapatmak» yetkisi de (3. maddenin c. bendi) vardır. Olağanüstü yönetim usûllerinden olan sıkıyönetim halinden sözedilen Anayasanın 1488 sayılı kanunla değişik 124. maddesinin son fıkrası sıkıyönetim rejiminde özgürlüklerin nasıl kayıtlanacağını kanunla gösterileceğini belirttiği için, Sıkıyönetim Kanununun haberleşme özgürlüğünün sınırlandırılması olanağını veren bu hükmü Anayasanın gereğidir. Ancak, sıkıyönetim bölgesinde genel güvenlik ve kamu düzenini korumak ve sağlamakla görevlendirilmiş (3. maddenin 1. fıkrası) Sıkıyönetim Komutanının sözügeçen yetkilerini bu görevin gereklerine uygun biçimde kullanması zorunludur. Sıkıyönetim rejiminin de bir hukuk rejimi olması, kanunun verdiği olağanüstü yetkilerin sınırsız olarak ve görevin yerine getirilmesinin zorunlu kıldığı durumlar dışında kullanılmasına engeldir.

Sıkıyönetim Kanununun haberleşme özgürlüğünü kısıtlayıcı bir hükmü de 16. maddesinin 2. fıkrasıdır. Bu fıkraya göre, «Sıkıyönetim Bölgesinde maksadı mahsusa müstenit kamunun telâş ve heyecanını doğuracak şekilde asılsız, mübalâğalı havadis ve haber yayan ve nakledenler altı aydan iki yıla kadar hapis ve beşyüz liradan beş bin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır.» Böylece, aynı nitelikteki eylemleri savaş zamanında cezalandıran Ceza Kanununun 161. maddesindeki hüküm gibi, Sıkıyönetim Kanunu da bu hükmü ile düşünce ve kanıların açıklanması hakkını ve dolayısıyla haberleşme özgürlüğünü sınırlamaktadır.

h) Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Kanunu.

24.12.1963 tarih ve 359 sayılı Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu Kanununun 17. maddesi, Başbakan'a veya onun tarafından gö-

revlendirilecek Bakana, ulusal güvenliğin açıkça gerekli olduğu hallerde TRT. nin bir haberini veya yayını yasaklama yetkisini vererek, kitlesel haberleşme özgürlüğünün bu yönden sınırlandırılabilmesini kabul etmiştir. Kitleler üzerinde en etkili haberleşme aracı olan Radyo ve Televizyonun yayınlarının ulusal güvenlik nedenleri ile yasaklanabilmesi, Anayasanın 1488 sayılı kanunla değişik 121. maddesinin 3. fıkrasındaki esasa uygun bir düzenlemedir.

S o n u ç

İncelemelerimiz göstermiştir ki, kitlesel haberleşme için zorunlu ön koşul durumunda bulunan «Haberleşme Özgürlüğü»'nün basına ilişkin yönü batı demokrasilerindeki biçiminde Anayasamız'da tüm kapsamı ile düzenlenmiş ve basına ait mevzuata da buna karşı hükümler konulmamıştır. Anayasa'da 1488 sayılı kanunla yapılan değişikliğin dahi basına ilişkin haberleşme özgürlüğünün batı demokrasilerine uygun biçimini önemli derecede bozmadığı söylenebilir.

Basın dışı haberleşmeye ilişkin özgürlük yönünden aynı düzenleme biçimine uyulmaması, özellikle radyo-televizyon ile kitlesel haberleşmede devletin birinci derecede söz sahibi olmak istemesinin doğal sonucudur. Anayasamızın 121. maddesinin radyo - televizyon üstünde özel mülkiyeti kabul etmemesi de bu arzunun bir ifadesidir. Kanımızca, radyo - televizyon istasyonları kurma hakkının devlete ait olması, özel kişilere böyle bir özgürlüğün tanınmaması haberleşme özgürlüğü yönünden önemli sakıncalar doğuracak nitelikte değildir. Sakıncalı olan yön, radyo-televizyonun siyasal iktidara bağımlı olmasıdır. Buna karşılık, radyo-televizyon yayınlarının özerk bir kamu kuruluşuna gerçekleştirilmesi durumunda, haberleşme özgürlüğünün düşünce ve söz özgürlüğü ile ilgili cephesi yine de sağlanabilecektir. Bu bakımdan, 1488 sayılı kanunun Anayasanın 121. maddesini değiştirirken, radyo ve televizyon yayınlarını yapacak kamu kuruluşunun özerkliğini kaldırmasını, haberleşme özgürlüğünün bu alanda önemli biçimde kısıtlanması olarak kabul etmekteyiz. Çünkü, özerk olmayan böyle bir kuruluşun gerçek anlamda tarafsızlığı sağlanamayacak ve dolayısıyla

programların düzenlenmesinde siyasal iktidara bağımlı bir radyo-televizyon karşımıza çıkacaktır.

Sinema filimleri bakımından haberleşme özgürlüğüne gelince: Anayasamızda sinema için 121. maddeye benzer bir hüküm bulunmadığından, ülkemizde, kitle haberleşme araçlarının bu çeşidi, basın gibi, özel teşebbüs özgürlüğüne konu olabilmektedir. Ancak uygulanmakta olan film ve senaryo sansürü, kanımızca, haberleşme özgürlüğünün ön koşulu durumunda bulunan düşünce ve söz özgürlüğünün özüne dokunmakta ve bu bakımdan Anayasaya aykırılık göstermektedir.

Sonuç olarak, ülkemizde haberleşme özgürlüğünün basın dışı kitlesel haberleşme alanında olumlu bir görünüş içinde olmadığını söyleyebiliriz. Özellikle radyo ve televizyon yönünden 1488 sayılı kanunla yapılan değişiklikten önceki duruma dönülmesi ve sinema ile ilgili mevzuatın Anayasaya uygun biçime sokulması haberleşme özgürlüğünün yararına olacaktır.

Doç. Dr. Kayıhan İCEL